

Nr 17.

Ankom till riksdagens kansli den 25 februari 1921 kl. 3 e. m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om upphävande av patronatsrätt m. m.

Närvarande: herrar Pettersson i Södertälje, Alexanderson *), Rogberg, Edw. Larson *), greve Spens, J. T. Larsson, J. P. Johansson *), Carl Johansson *), Pettersson *) i Bjälbo, Hederstierna, Svensson i Betingetorp, Löfgren *) i Stockholm, Johanson *) i Hallagården och Billqvist.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Genom en den 23 december 1920 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 21, vilken behandlats av första lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under återopande av propositionen bilagda utdrag av i statsrådet och lagrådet förda protokoll jämte bilagor, föreslagit riksdagen att antaga följande lagförslag:

1:o)

Förslag

till

Lag om upphävande av patronatsrätt.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

19 kap. 12—16 §§ kyrkolagen och vad eljest finnes stadgat stridande mot nedanstående bestämmelser upphöra att gälla den 1 januari 1922.
Bihang till riksdagens protokoll 1921. 9 saml. 1 avd. 11 häft. (Nr 17—18.) 1

I sammanhang härmed upphöra följande rättigheter:

- 1) rätt att såsom patronus kalla innehavare av ordinarie prästerlig tjänst i församling ävensom den befogenhet att tillsätta annan tjänst inom församlingen, som må vara förenad med dylik kallelserätt;
- 2) annan särskild rätt i fråga om tillsättande av ordinarie prästerlig tjänst i församling, som må tillkomma enskild person;
- 3) patronus tillkommande rätt att förvalta kyrkan med dess inkomster och egendom.

2 §.

Då patronus tillkommande kallelserätt till kyrkoherdetjänst upphört efter vad i 1 § sägs, skall kyrkoherde i motsvarande fall tillsättas på det sätt, att, sedan förslag blivit upprättat och val ägt rum efter vad i lagen den 9 december 1910 angående tillsättning av prästerliga tjänster är stadgat, Konungen skall äga att till tjänsten utnämna antingen en av de å förslaget uppförda eller ock, utan hinder av eljest gällande stiftsband, annan till kyrkoherdetjänst behörig präst, vilken såsom sökande anmält sig hos Konungen.

Varder församling, i vilken patronus ägt kallelserätt till kyrkoherdetjänst, i pastoratsgemenskap förenad med annan församling, i vilken kyrkoherde tillsättes efter vad i allmänhet är stadgat, skall den utnämningensrätt, som efter vad nyss är sagt tillkommer Konungen, i samma omfattning gälla kyrkoherdetjänsten i det nybildade pastoratet; dock äger Konungen, på framställning av till pastoratet hörande församling, i vilken kyrkoherde tillsatts efter vad i allmänhet är stadgat, efter domkapitlets hörande förordna, att tjänsten skall tillsättas i sistnämnda ordning.

Beträffande tillsättning av kyrkoherdetjänst, till vilken annan särskild rätt än kallelserätt tillkommer enskild person, samt i fråga om tillsättning av annan i 1 § avsedd tjänst än kyrkoherdetjänst ävensom i avseende å förvaltningen av kyrkan med dess inkomster och egendom gälle efter patronatsrätts upphörande vad i allmänhet är stadgat.

3 §.

Med kallelserätt förenad rätt till kyrkotionde eller annan kyrkoinkomst skall från och med den 1 januari 1922 övergå å församlingen, varefter å kyrkotionde skall tillämpas förordningen den 14 oktober 1898 angående avskrivning av den från viss jord inom Skåne med flera provinser utgående kyrkotionde. Patronus tillkommande rätt till kronotionde och andra nu ej nämnda rättigheter av ekonomisk natur skola

från samma tidpunkt upphöra och skall ifråga om sådan kronotionde gälla vad därom särskilt stadgas.

Med kallelserätt förbunden skyldighet ifråga om kyrkas byggande eller underhåll, avlönande av tjänst innehavare eller annan skyldighet av ekonomisk natur skall upphöra från och med den 1 januari 1922, ändå att skyldigheten må vara patronus ålagd i gällande löneregleringsresolution. Beträffande fullgörandet av vad skyldigheten avsett gälla därefter vad allmänhet är stadgat eller Konungen för visst fall förordnar.

4 §.

Anser patronus, att han på grund av patronatsrättens upphörande är berättigad att utfå ersättning för förlust av behållen inkomst eller att återfå eller erhålla gottgörelse för gåva eller kostnad, som stått i samband med patronatsrättens uppkomst eller blivit av dess innehavande föranledd, framställa, vid äventyr av talans förlust, före den 1 januari 1923 anspråk därå hos den i 5 § omförmälda förlikningsnämnd.

Anser församlingen, att patronus är pliktig utgiva något av vad han i denna egenskap uppburit, eller vill församlingen eller kronan framställa anspråk i fråga om fast egendom, som i samband med patronatsrätten kommit i patronus' besittning, vare lag som i första stycket sägs.

5 §.

För behandling av anspråk, som i 4 § avses, tillsätter Konungen en av tre personer bestående förlikningsnämnd.

Nämnden har att söka åvägabrinda överenskommelse rörande framställda anspråk. Varder överenskommelse ej träffad, skall nämnden avgiva utlåtande, innefattande avgörande av framställda anspråk. Om dagen för utlåtandets avgivande skall dessförinnan meddelande sändas dels till parterna i rekommenderade brev, dels ock till pastorsämbetet för uppläsande nästa söndag i församlingens kyrka. Den, som ej nöjes med utlåtandet, äge inom nittio dagar från dess avgivande till den hovrätt, inom vars domvärjo församlingen är belägen, instämma klander däremot. Till den del utlåtandet ej sålunda klandras, vinner det giltighet såsom lagakraftäggande dom.

Kostnaderna för förlikningsnämnden skola gäldas av statsmedel.

Närmare bestämmelser angående det i denna paragraf avsedda förfarandet meddelas av Konungen.

6 §.

Om patronatsrätten har egenskap av fideikommiss, skall ersättning, som enligt denna lag varder tillerkänd patronus, nedsättas hos Konungens befallningshavande i avbidan å Konungens besked, huru därmed skall förfaras.

2:o)

Förslag

till

Lag om upphävande av § 7 i ridderskapets och adelns privilegier den 16 oktober 1723.

Härigenom förordnas, att § 7 i ridderskapets och adelns privilegier den 16 oktober 1723 skall upphöra att gälla.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1922.

Utskottet delar den i propositionen uttalade uppfattningen att starka principiella skäl tala för patronatsrättens upphävande. Det strider mot nutida rättsuppfattning, att tillsättandet av prästerliga befattningshavare utövas av enskild person. Detta missförhållande blir så mycket mer framträdande, som denna tillsättningsrätt såsom ett accessorium är knuten vid ägandet av en viss fastighet. Under den tid, då patronatsrätterna tillkommo, framstod detta icke såsom något anmärkningsvärt. Själva ägandet av större jordegendomar var då i huvudsak förbehållet adeln; och med äganderätten till dessa egendomar följde en mängd fri- och rättigheter av olika slag — även av rent offentlig-rättslig natur, såsom domsrätt och bestraffningsrätt i viss omfattning. Det var adeln ensam förbehållet att såsom innehavare av de högsta ämbetena deltaga i rikets styrande; och på grund av sin bildning och sin ställning i övrigt i förhållande till övriga samhällsklasser, särskilt på landsbygden, framstodo de adliga innehavarna av de stora jordegendomarna såsom de naturliga utövarna av funktioner, som eljest skulle hava ankommit på statens organ eller utövats av medborgarna i gemen. Den från den kanoniska rätten här-

stammande grundsatsen, att grundandet av en kyrka eller andra mera betydelsefulla uppoffringar gentemot kyrka eller prästerskap berättigade givaren och hans efterträdare å egendomen att vara kyrkans särskilda skyddsherrar med befogenhet tillika att tillsätta dess präst, fann därför en naturlig jordmån i de rådande samfundsförhållandena.

Nu äro förhållandena i många avseenden helt annorlunda. Jordens bundenhet vid vissa släkter med vad därav följer av känsla för ställningens förpliktelse har i stor utsträckning upphört. Jordegendomarna gå numera ofta i handel och äro för innehavarna ej sällan endast en penningplacering. I stor omfattning hava de egendomar, med vilka patronatsrätt är förenad, övergått å bolag. Om och i den mån utvecklingen kommer att fortgå i denna riktning, torde de missförhållanden, som nu någon gång redan förekommit med avseende å patronatsrättens utövande, ej kunna undgå att mera framträda. I varje fall finnes ju icke någon garanti för att de erforderliga förutsättningarna för ett rätt utövande av ifrågavarande funktion alltid skola vara tillfinnandes hos ägaren av en viss jordegendom. Församlingsbegreppets utveckling samt bortfallandet av enskilda privilegier och företrädesrättigheter samverka till att låta patronatsrätten numera framstå såsom ett institut, fullständigt stridande mot nutida rättsuppfattning.

Till dessa rent principiella skäl för patronatsrättens upphävande knyta sig även flera andra skäl, som tala i samma riktning. Att kyrko- och kronotonden ännu kvarstå i de församlingar inom de forna danska provinserna, där s. k. lukrativ patronatsrätt tillkommer patronus, måste anses såsom ett stort missförhållande. Härigenom vilar beskattningen i dessa församlingar på helt andra grunder än de eljest gällande, och denna beskattning kommer även i det avseendet att framstå såsom oegentlig, att medlen måste betalas, även om behov därav för bestridande av kyrkliga utgifter ej föreligger. Då förvaltningen av de influtna tionde-medlen liksom av andra kyrkoinkomster ligger helt i patronus' händer och varje verklig kontroll däröver saknas, blir det anmärkta missförhållandet än mera framträdande.

För patronatsrättens upphävande talar ytterligare ett skäl av mera praktisk art, som närmare utvecklas i propositionen. De bestående patronatsrätterna utgöra nämligen ett stort hinder för genomförande av de planerade ändringarna i den kyrkliga indelningen, vilket särskilt gäller Skåne, där ett mycket stort antal patronatsrätter finnas och där även ganska vittgående ändringar i pastoratsindelningen ingå i den planerade omorganisationen.

Frågan om patronatsrättens upphävande har stått på dagordningen

i snart hundra år, utan att frågan kunnat få sin lösning. Orsaken härtill, har varit, att man ansett hinder av rättslig art föreligga för institutets avveckling på lagstiftningens väg. Man har gjort gällande, att patronatsrätten innefattade en del av äganderätten till en fastighet och därför icke kunde utan patronus' samtycke berövas honom. Då emellertid institutets upphävande ansetts önskvärt, har man inskränkt sig till att söka på överenskommelsens väg få de bestående rättigheterna avvecklade. Denna väg har emellertid icke lett till målet.

Med denna åsikt om patronatsrättens rättsliga karaktär har emellertid senare brutits, och torde den i propositionen utvecklade uppfattningen om att den patronella kallelserätten är en rätt av offentlig-rättslig natur, som på lagstiftningens väg kan upphävas, numera vara tämligen allmänt omfattad. Utskottet ansluter sig till denna uppfattning. I fråga om de i patronatsrätten ingående delarna av privaträttslig natur är det ju givet, att något rättsligt hinder icke kan föreligga för avveckling av dessa delar under förutsättning att ersättning gives för rättens verkliga värde.

I fråga om sättet för avveckling av patronatsrättsinstitutet kunna givetvis olika vägar tänkas och hava även varit ifrågasatta. I Kungl. Maj:ts skrivelse till 1920 års kyrkomöte föreslogs — i överensstämmelse med de linjer för frågans lösning, som utstakades vid ärendets behandling inför Kungl. Maj:t under 1902 — att den patronella kallelserätten skulle, vare sig den vore förenad med rätt att uppbära tionden m. m. eller icke, genom särskild lag upphävas, därvid tillika vissa med kallelserätten förenade förpliktelser skulle upphävas samt vissa ersättningsfrågor skulle regleras — allt frågor utan omedelbart samband med de lukrativa delarna av patronatsrätten. Den föreslagna lagen innehöll icke några bestämmelser för avveckling av dessa delar av patronatsrätten, men det förutsattes, att samtidigt med utfärdandet av en lag om upphävande av kallelserätten ett särskilt förlikningsförfarande skulle anordnas i ändamål att söka få även dessa delar avvecklade. Det av kyrkomötet antagna lagförslaget innehåller emellertid även bestämmelser i detta ämne. Enligt detta förslag skola samtliga till den lukrativa delen av patronatsrätten hänförliga rättigheter och förpliktelser upphöra samtidigt med kallelserätten, varefter bedömandet av de anspråk, som i anledning härav kunna framställas, i första hand skall ankomma på en särskilt för ändamålet tillsatt förlikningsnämnd, bestående av tre av Konungen därtill utsedda personer. Om denna nämnd ej kan åvägbringa förlikning mellan de intresserade parterna, skall nämnden framlägga ett utlåtande, innefattande avgörande av framställda anspråk, varefter det

skall stå part fritt att inom viss tid, vid äventyr av sin talans förlust, instämna klander mot utlåtandet till domstol med hovrätt såsom första instans. Av skäl, som angivas i propositionen, innehåller lagförslaget icke några materiella regler för anspråkens bedömande utan förutsättes detta bedömande skola ske efter allmänna rättsgrundsatser och omständigheterna i varje särskilt fall.

Det nu nämnda förfarandet är avsett att komma till tillämpning även i fråga om de anspråk på ersättning för vissa i samband med patronatsrätten stående gåvor och kostnader, som tilläventyrs kunna framställas i anledning av upphävandet av icke-lukrativ patronatsrätt.

Då utskottet finner det angeläget, att allt vad till patronatsrätten hörer snarast bringas att upphöra och de föreslagna reglerna för denna avveckling synas vara ägnade att väl tillgodose alla berättigade intressen i samband med avvecklingen, har utskottet icke någon erinran att framställa mot dessa regler.

Enligt det för kyrkomötet framlagda förslaget skulle efter den patronella kallelserättens upphörande de tjänster, denna rätt gällt, tillsättas i vanlig ordning, d. v. s. att i fråga om prästerliga befattningshavare 1910 års lag om tillsättning av prästerliga tjänster skulle tillämpas. Det av kyrkomötet antagna och för riksdagen nu framlagda lagförslaget innehåller däremot bestämmelser om en ny särskild ordning för tillsättning av de kyrkoherdetjänster, som förut tillsatts i patronell ordning. Enligt 2 § i det föreliggande lagförslaget skulle dessa tjänster tillsättas av Kungl. Maj:t, dock sedan förslag, predikoprov och val i vanlig ordning föregått. De skäl, som legat till grund för kyrkomötets beslut, hava i dess skrivelse till Kungl. Maj:t utvecklats och har även föredragande departementschefen i sitt yttrande till statsrådsprotokollet den 23 december 1920 angivit, varför han ansett sig kunna tillstyrka ett biträdande av kyrkomötets beslut. Utskottet, som icke anser, att det bör uppställas någon oeftergivlig fordran på enahanda ordning för tillsättning av alla prästerliga tjänster, vill framhålla, att ett återupplivande i denna form av de regala gällan icke kommer att sakna sitt värde i vissa fall. Utskottet utgår därvid, liksom departementschefen, från den förutsättningen, att stort avseende alltid kommer att fästas vid församlingens val, så att den prästman, som vid detta vunnit en avgjord anslutning framför andra, även i regel kommer att bliva av Kungl. Maj:t utnämnd.

Under återopande av det ovan anförda och då utskottet icke har någon erinran att göra mot de särskilda bestämmelserna i lagförslagen, hemställer utskottet,

1:o) att riksdagen måtte för sin del bifalla det i förevarande proposition intagna förslaget till lag om upphävande av patronatsrätt m. m.

2:o) att riksdagen måtte för sin del bifalla det i förevarande proposition intagna förslaget till lag om upphävande av 7 § i ridderskapets och adelns privilegier den 16 oktober 1723.

Stockholm den 25 februari 1921.

På första lagutskottets vägnar:

JAKOB PETTERSSON.

Reservation

av herr *Hederstierna*, som anført:

»I likhet med den åsikt, som blivit uttalad i den kungl. propositionen, anser även jag, att den del av patronatsrätten, som utgöres av jus vocandi, är av offentlig-rättslig natur, och att därför staten är berättigad att överflytta denna rätt till annan utan att i anledning därav utgiva någon ersättning till nuvarande innehavare av densamma. Emellertid läser man icke kunna frånse de förhållanden, varunder nämnda del av patronatsrätten tillkommit. I ett vid propositionen fogat, av numera hovrättsrådet Gunnar Beskow upprättat lagförslag i förevarande ämne var stadgat, att om boställe skänkts till församlingen eller annan kostnad till dess förmån blivit gjord under uttryckligt förbehåll om ifrågasvarande rätts uppkomst eller fortsatta bestånd, skulle rättens innehavare äga att av församlingen erhålla ersättning med värdet av vad sålunda utgivits. Kungl. Maj:ts föreliggande förslag däremot innehåller icke något direkt stadgande i förevarande ämne, utan förklarar allenast, att om någon anser sig berättigad till ersättning för uppoffringar, som gjorts för kallelserättens erhållande eller i samband därmed, så skall han erhålla ersättning härför, om han framställer sitt anspråk inom viss

tid. Han erhåller följaktligen genom detta sistnämnda förslag ingen annan rätt än han redan har, om patronatsrätten berövas honom, och i sak innehåller stadgandet därför icke annat än en preklusionsbestämmelse.

För min del kan jag icke ansluta mig till något av dessa förslag. Det är tydligt att dessa patronatsrätter tillkommit på så sätt, att det vid tiden för deras tillkomst var allmänt känt att om en person gjort någon särskild uppgift för en församling, skänkt ett boställe för kyrkoherden, byggt en kyrka eller på annat sätt i avsevärd mån befordrat ett kyrkligt ändamål, så tillerkände Kungl. Maj:t honom och efterföljande ägare av hans fastighet patronatsrätt i församlingen. När personen i fråga gjorde dessa uppgifter, så visste han följaktligen vilken förmån han därefter skulle erhålla, och det var säkerligen denna förmån som framkallade uppgiften. När staten nu fråntager en sådan persons efterträdare i patronatsrätten denna rätt, så synes det mig icke böra ifrågakomma att staten så gör utan att samtidigt återställa den egendom som givits i samband med rättens förvärvande eller denna egendoms värde. Ett motsatt förfarande synes mig icke vara förenligt med vad man har rätt att fordra av en stat.

Då jag således icke kan ansluta mig till förevarande stadgande i Kungl. Maj:ts förslag, och detta utgör en av hörnstenarna i förslaget, nödgas jag hemställa om avslag å Kungl. Maj:ts proposition.»